

PSYCHOLOGIE D'IBN SINA (AVICENNE) D'APRÈS SON OEUVRE AŠ-ŠIFA
(zv. I, arabský text na základe 6 rukopisov; zv. II, francúzsky preklad). Éditée
et traduite en français par Ján Bakoš. Editions de l'Académie tchécoslovaque des sciences,
Prague 1956.

Avicenna, najväčší filozof a vedec arabského stredoveku, už dávno nie je našej filozofickej verejnosti neznámym menom. Od roku 1952, keď ho Svetová rada mieru zaradila medzi významné jubileá roku, vyšli u nás už 2 knihy majúce za úlohu popularizovať jeho dielo v našej krajine: roku 1954 vydali dr. Věra Kubíčková a dr. K. Polášek výber z Avicennových spisov (*Z díla*, Praha 1954) a toho istého roku vyšiel aj preklad menšieho filozofického spisu z pera dr. J. Štepkovej (*Pojednání o definicích*, SNPL 1954).

Málokto však vedel, že Avicennovo najvýznamnejšie dielo o osemnástich knihách, *Aš-Šifa* (*Uzdravenie*), ostalo doteraz v rukopise a nebolo preložené do žiadneho z európskych jazykov. Vydanie tohto obrovského diela sa počítalo tým naliehavejšie, že v Avicennových menších spisoch badať určité kolísanie medzi aristotelizmom a novoplatonizmom a nebolo možné urobiť si ani naozaj platný úsudok o Avicennovej filozofii, ani o povahe ideologického boja na Blízkom východe v X.—XI. stor.

Je preto tým radostnejšie konštatovať, že sa na túto úlohu podujal práve slovenský orientalista akademik Ján Bakoš. Aby sme mohli oceniť význam jeho práce, treba si uvedomiť, že vydanie diela, ako je *Aš-Šifa*, predpokladá nielen dokonalú znalosť klasickej arabčiny a starovekej i stredovekej filozofie — bez ktorej by nebolo možné riešiť terminologické problémy — ale aj trpezlivú filologickú prácu s rukopismi, ktoré vinou nedostatočnej punktácie — takej dôležitej práve v arabčine — často sťažujú zrozumiteľnosť textu. Arabský text je zostavený na základe 6 rukopisov. V I. zv. sú uvedené všetky varianty. Súdiac podľa francúzskeho prekladu, ktorý neobsahuje obchodné čítania, sú varianty dôležité predovšetkým po stránke filologickej. Možno teda text i preklad považovať za ustálený a Bakošovo vydanie za solidnú základňu pre vlastné filozofické štúdium.

Psychológia tvorí VI. knihu *Šify*. Ako hovorí akademik Bakoš v úvode, vybral si z rozsiahleho diela preto psychológiu, že tak v antike, ako aj v stredoveku „psychológia ... bola v širšom rámci filozofie a prírodných vied najdôležitejším vedeckým odvetvím, lebo problémy, ktorými sa zapodievala, dotýkali sa všetkých foriem života a najmä problémov zmyslového a rozumového poznania a otázky spojenia duše a tela“ (predslov k II. zv.). Avicenna sám (pozri II. zv., str. 3—4) považuje psychológiu za nevyhnutný úvod k štúdiu o botanike a zoológii, ktorým venoval VII. — VIII. knihu *Šify*. Psychológia bola totiž v antike i stredoveku nielen akýmsi úvodom ku štúdiu živých vecí (na rozdiel od neživej prírody), ale zahrnovala aj teóriu poznania — noetiku. Kniha obsahuje 5 kapitol, ktoré sa delia na jednotlivé odseky. Podávam tu ich stručný obsah:

I. kap.: Veda o duši, definícia („všetko, čo je princípom činnosti a čomu nechýba vôľa“), prehľad starých názorov, vlastnosti duše.

II. kap.: Vlastnosti rastlinnej duše, Druhy vnímania; hmat, čuch a sluch.

III. kap.: Zrak, teória videnia, svetlo, priehľadnosť, farby, prípady patologického videnia (videnie dvojmo). Polemika s názormi odporcov.

IV. kap.: Vnútorne zmysly živých bytostí. Schopnosť myslenia, pamäti a pohybu, pojmy bdenia, spánku a sna.

V. kap.: Obsahuje okrem tradičného dôkazu nesmrteľnosti duše rozbor vlastností činov a vášní.

Dielo je písané neobyčajne jasne a logicky a prekvapuje bohatosťou i hĺbkou myšlienok. Ale zdá sa, že vydanie psychológie spôsobí určitý obrat aj v chápaní Avicennovej filozofie vôbec. Akademik Bakoš pripojil k dielu obsiahly komentár (692 poznámok), ktorým presvedčivo dokazuje peripatetické zameranie diela. Avicenna čerpá výlučne z okruhu antickej vedy (najmä Galien) a zo známych aristotelových spisov. „V časti *Šify* venovanej psychológii temer niet významnejších stôp platónskej alebo novoplatónskej psychológie, odhladiť od miest, kde s nimi Avicenna polemizuje“ (predslov k II. zv.). To stavia Avicennovu filozofiu do nového svetla. Doteraz sa totiž považoval za novoplatonika alebo aspoň za novoplatónskeho komentátora Aristotela, a to na základe presných textov. V inom neskoršom spise *Filozofia východu* Avicenna totiž vyhlasuje, že *Šifa* už nezodpovedá jeho názoru, a španielsky Arab Ibn Tufeil tvrdí (X. stor.), že Avicenna uložil svoju ozajstnú filozofiu do *Filozofie východu*. Inde vraj hovorí, čomu sám neverí. (Pozri štúdiu sov. vedca V. Asmusa *Avicenne v Európe*, 1952, str. 123).

Pravý stav vecí sa však zdá oveľa zložitejší. Avicenna vyrastal v Buchare (narodil sa roku 980 pri Buchare na území dnešného SSSR) v prostredí presýtenom gréckou a perskou, islamu skôr nepriateľskou alebo vlašnou vzdelanosťou. Ako sám spomína, prečítal do osemnástich rokov všetku lekársku i filozofickú literatúru, ktorá tvorila pevný základ jeho filozofie po celý život. „Od toho času som sa nič nového nenaučil,“ spomína Avicenna sám vo svojom nedokončenom životopise (pozri *Z diela*, str. 62). Po páde dynastie Samanidovcov odchádza do Chorezmy a odtiaľ ďalej pred Mahmudom z Ghazmy do Gurganu a napokon do Hamadánu, kde roku 1037 umiera. Bolo by zbytočné spomínať všetky etapy jeho pohnutého života. Na celkom jasne vyplýva z jeho stáleho sťahovania, že vyhľadával strediská starej perzskej vzdelanosti a vyhýbal sa oficiálnej islamskej filozofii. Takým strediskom bola Chorezma i Hamadán. Nizami Aruzi píše v svojich *Štyroch rozprávkach*, že Avicenna odmietol poslúchnuť výzvy Mahmuda z Ghazmy, aby sa dostavil na jeho dvor, čo bolo práve príčinou jeho úteku do Gurganu.

Na druhej strane si pod pojmom „východnej filozofie“ neslobodno predstavovať novoplatonizmus. Ako ukazuje v nedávnej knihe francúzska znalkyňa Avicennovej filozofie A. M. Goichon (*Livre des directives et des remarques*, Paris, Beyrouth 1951, str. 3), išlo skôr o spor medzi gréckymi komentátormi Aristotela a jeho vykladačmi z Bagdadu, kde sa rozprúdil čulý filozofický život už v IX. storočí, hneď po založení mesta. (Vtedy boli preložené do arabčiny všetky Aristotelove spisy okrem *Politiky* i s gréckymi komentármi od Alexandra, Porfyra, Themistia, Jána Philipona a i.) Ak tu Avicenna azda drží stránku „východu“ a odvracia sa od *Šify*, nemožno ani toto stanovisko považovať za definitívne. V jednom zachovanom liste sa totiž o bagdadských komentátoroch vyjadruje, že sú „ľudia neschopní a ignoranti“ (Goichon, c. d., str. 3).

Otázke aristotelovej filozofie venoval Avicenna ešte iné dva spisy: obsiahly komentár k Aristotelovým spisom, ktorý hol zničený ešte za Avicennovho života, a napokon *Knihu nestranného úsudku a spravodlivého rozdelenia*, ktorá je akousi replikou *Východnej filozofie*. Podľa A. M. Goichon sa tu Avicenna „neodchyľuje od Aristotelovho myslenia“ (str. 2). Chýba nám, pravda, ešte veľa, aby sme vedeli zaradiť tieto výkyvy do celkového obrazu ideologického zápasu v arabskej filozofii. Bolo by treba zostaviť presnú tabuľku časového postupu Avicennovho diela, čo nie je ľahké, lebo aj sama *Šifa* bola písaná nie súvisle a nie v nám dnes známom poradí. Bolo by treba poznať aj stanovisko islamu k aristotelizmu a k novoplatónskej filozofii a význam obidvoch filozofií pre ďalší rozvoj filozofie a vedy. Postupné vydávanie Avicennovho rukopisného diela, v ktorom chce akademik Bakoš pokračovať, vnesie azda nové svetlo do tohto problému. No jednako sa nám vidí, že už teraz je celkom neopodstatnené hovoriť o „novoplatónskom“ zafarbení Avicennovej filozofie. Jeho psychológia je písaná tak jasne a logicky, s takou istotou a prehľadom tak jednoznačne v aristotelovskej tradícii, že iba veľmi silný náraz iného myslenia mohol spôsobiť obrat. Ale ako vieme od Avicennu samého, jeho myslenie dozrelo veľmi skoro. Po tejto stránke si komentár akademika Bakoša získal ohromnú zásluhu pre výklad Avicennovho diela. Iste v mnohom ho bude treba doplniť, najmä porovnať Avicennov text s aristo-

telovskými komentármi vtedy známymi (ktoré sme už citovali) a pseudoaristotelovskou literatúrou tých čias (najmä tzv. *Aristotelovou teológiou*, ktorá je v skutočnosti výťahom z *Eneád*, a s traktátom *O pričínach*, v skutočnosti parafrázou Proklových *Základov teológie*). Myslím, že výsledok by bol skôr negatívny. Filiácie niektorých, ba väčšiny definícií sú veľmi úzke. Tam, kde Avicenna podáva výsledky vlastných pozorovaní a pokusov (napr. v kapitole o videní a farbách) alebo rozvádza samostatné úvahy (napr. tzv. Avicennovo *Cogito*, ktoré je akoby zárodokom Descartovho, alebo chápanie spojenia duše s telom, celkom totožné s formuláciou Descartovho žiaka Regia (pozri str. 12 a 13) pripomína skôr európsku poaristotelovskú filozofiu.¹

To by azda aj vysvetľovalo obrovský záujem o Avicennu po vynájdenní knihtaľče. Jeho filozofia mala aj na stredovekú filozofiu značný vplyv. Jeho mystické spisy pôsobili na vývoj mystiky lásky v kurtoáznej lyrike, jeho *Súhrn lekárstva* sa prednášal na európskych univerzitách po celý stredovek; no aj jeho filozofia značne pôsobila pri formácii scholastiky a pri odvrate od augustiniánskej k aristotelstej filozofii. Ako dokázal taliansky orientalista Nallino, jeho hlavné spisy včítane *Šífy* poznal najvýznamnejší fyzik stredoveku Roger Bakon (XIII. stor.). Aj predchodca klasickej fyziky Nicolas Oresme sa nimi zapodieval. Jasne prepuká tento záujem po vynájdenní knihtaľče: v krátkom čase nasleduje 30 vydaní, z toho 15 pred rokom 1500. Jeho spisy sa šíria po celej Európe, ako o tom svedčí exemplár Avicennovej metafyziky z roku 1495, nedávno nájdený v Univerzitnej knižnici v Bratislave. Tento záujem sa dá vysvetliť iba predpokladom, že Avicennova filozofia — nielen jeho lekárske spisy — boli už dávno známe. (Pozri o tom aj Bakošovu pozn. 58, str. 196.)

K prekladu je pripojený heslovitý obsah (str. 233—242), ktorý uľahčuje orientáciu v obsiahlom diele. Treba vyzdvihnúť aj veľmi dobrú úroveň prekladu po jazykovej stránke. Celá práca svedčí nielen o erudícii, ale aj o vytrvalom a neúnavnom zmysle pre presnosť a dôkladnosť, ktoré sú základom vedeckej práce. Je to jedna z tých kníh, ktoré budú iste mať medzinárodný ohlas a budú šíriť dobré meno čs. vedy aj za hranicami.

A. Vantuch

IMRE SZABÓ, BURŽOÁZNA FILOZOFIA ŠTÁTU A PRÁVA V MAĎARSKU

Budapešť 1955, strán 533 (Szabó Imre, A burzsoá állam és joghölcselet Magyarországon)

Pre podanie obsiahlej tematiky z buržoáznej filozofie zvolil si akademik Szabó taký spôsob, že rozdelil látku podľa najdôležitejších myšlienkových smerov, s prihliadaním na ich časové pôsobenie v rámci periodizačných období uhorských dejín. Vzniklo desať kapitol, ktoré možno zoskupiť takto:

I—III. Vznik filozofie štátu a práva, Prejavy samostatnej filozofie štátu a práva v Uhorsku, Právne myslenie a filozofia štátu a práva okolo rokov 1790.

IV—V. Uhorská filozofia štátu a práva v prvej polovici XIX. stor., Filozofia štátu a práva v rokoch 1848—1849.

VI—VII. Prejavy a vývoj pozitivistickej filozofie štátu a práva, Konzervatívno-reakčná štátoveda a právna filozofia v druhej polovici XIX. stor.

VIII—X. Uhorská filozofia štátu a práva v období imperializmu, Filozofia štátu a práva za horthyovského fašizmu — záver.

K jednotlivým kapitolám pristupuje autor po načatnutí všeobecnej ekonomickej a politickej situácie, ktorá osvetľuje korene príslušného myšlienkového prúdenia. Okrem toho dosť podrobne oboznamuje a kritizuje pred príslušnými kapitolami aj tie cudzie teórie, ktoré rozhodnou mierou vplývali na vývoj a obsahovú náplň podobných názorov v Uhorsku. Tak napr. nachádzame zovrubný rozbor učenia Grotia (str. 19 a n.), Chr. Wolffa (str.

¹ Avicennovo úsilie lokalizovať orgány vnútorných zmyslov a pamäti hodnotí V. Asmus ako „prvý pokus v stredoveku vymedziť materiálnu základňu procesu vnímania“ a vyslovenie „jednej z nutných podmienok materiálneho vysvetlenia duchovného života“ (c. d., str. 25).